

आरतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद
नई दिल्ली

वार्षिक प्रतिवेदन

2003-2004

- महानिदेशक की कलम से
- विषय सूची

[Home Page](#)

મહાનિદેશક કા સ્ટંડેર્ટ

ભારતીય આયુર્વિજ્ઞાન અનુસંધાન પરિષદ ને “બેહતર સ્વાસ્થ્ય કે લિએ અનુસંધાન” કે અપને અધિદેશ મેં મહત્વપૂર્ણ પ્રગતિ કી હૈ। પરિષદ ને અપની સખી પ્રમુખ ગતિવિધિઓં કે માધ્યમ સે દેશ કી અપેક્ષાઓં કે અનુસાર કાર્ય કિયા હૈ। ઇનમે ક્ષયરોગ, મલેરિયા, ફાઇલેરિયા રોગ, એચ આઈ વી/એડ્સ જેસે સંક્રામક રોગોં કે લિએ અનુસંધાન ઔર વૈક્સિનોં એવં ઔષધિયોં કા વિકાસ, આણિક જૈવિકી, જીનોમિક્સ જેસી આધુનિક જૈવિકી, જૈવસૂચનાવિજ્ઞાન, પ્રજનન ક્ષમતા નિયમન, કેંસર એવં અન્ય અસંચારી રોગોં કે ક્ષેત્રોં મેં અનુસંધાન, પરામર્શ સેવા ઔર માનવ સંસાધન વિકાસ, રાષ્ટ્રીય એવં અન્તરાષ્ટ્રીય સહયોગ તથા જૈવઆયુર્વિજ્ઞાન સૂચનાવિજ્ઞાન એવં સંચાર જેસી ગતિવિધિયાં સમ્મિલિત હુંદે હોય.

પ્રતિવેદિત વર્ષ કે દૌરાન ભારત સરકાર દ્વારા ભારતીય આયુર્વિજ્ઞાન અનુસંધાન પરિષદ કી વ્યય વિત્ત સમિતિ કે લિએ જ્ઞાપન કો મંજૂરી મિલી હૈ ઔર 10વીં યોજના અવધિ કે લિએ 870 કરોડ રૂપએ કી ધનરાશિ આબંટિત કી ગઈ હૈ। વિત્તીય ધનરાશિ મેં વૃદ્ધિ હો જાને કે સાથ અબ અનુસંધાન ગતિવિધિયાં અત્યધિક ઉત્સાહ કે સાથ સંચાલિત કી જાએંની। સંસાધન કે અનુકૂલતમ् ઉપયોગ કે લિએ કંગાઇંડ એપ્રોચ મેટ્રિક્સ કા પ્રયોગ કિયા જા રહ્યું હૈ, ગ્લોબલ ફોરમ ફાર્મ હેલ્થ રિસર્ચ (સ્વાસ્થ્ય અનુસંધાન હેતુ ગ્લોબલ ફોરમ) દ્વારા ઇસકા પ્રયોગ વિભિન્ન વિષયોં મેં સ્વાસ્થ્ય પ્રાથમિકતાઓં કે નિર્ધારણ મેં કિયા જાતા હૈ।

પરિષદ ને ભારત મેં નવીન ઔર ઉભરતે સંક્રમણોં કી પહ્યાન કરને મેં નિરન્તર એક મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિર્ભાઈ હૈ જિનમે આંધ્ર પ્રદેશ ઔર ગુજરાત મેં ચંઢીપુર વિષાળ મસ્તિષ્કશોશે ઔર સિલીગુડી મેં રહસ્યમય જ્વર કે પ્રકોપ કી પહ્યાન પ્રમુખ હુંદે હોયાં। અટલાંટા સ્થિત સી ડી સી (રોગ નિયંત્રણ કેન્દ્ર) કે સહયોગ મેં વર્ષ 2001 મેં સિલીગુડી સે એકત્રિત જૈવિક નમૂનોં પર સમ્પન્ન અધ્યયનોં સે પતા ચલા કી ઇસ પ્રકોપ કે પીછે નિપાહ વિષાળું કા હાથ થા।

પાદપ ઔષધિયોં પર ભારતીય ચિકિત્સા પદ્ધતિ/આયુષ, વૈજ્ઞાનિક તથા ઔદ્યોગિક અનુસંધાન પરિષદ ઔર ભારતીય આયુર્વિજ્ઞાન અનુસંધાન પરિષદ કે બીચ એક અન્તર્ભેંસી સહયોગ કી સ્થાપના કી ગઈ જો ‘ગોલ્ડન ટ્રાએંગલ’ કે નામ સે પ્રસિદ્ધ હૈ। સસુનાવધર, મહારાષ્ટ્ર મેં એક રાષ્ટ્રીય પ્રાઇમેટ પ્રજનન એવં અનુસંધાન કેન્દ્ર કી સ્થાપના કી જા રહી હૈ। યા કેન્દ્ર પ્રાઇમેટ્સ કે અનુસંધાન, જૈવિક પરીક્ષણ એવં પ્રજનન કે લિએ એક આધાર કે રૂપ મેં કાર્ય કરેગા।

ભારતીય આયુર્વિજ્ઞાન અનુસંધાન પરિષદ કે વિભિન્ન સંસ્થાનોં દ્વારા વૈજ્ઞાનિક જર્નલોં સે બેહતર રૂપ મેં સૂચના પ્રાપ્ત કરને કે લિએ એક જે-ગેટ કસ્ટમ કટેટ ફાર કંસોર્ચિયા- ICMR@JCCC કી સ્થાપના કી ગઈ હૈ। ઇસકે દ્વારા જે ગેટ કે સાથ ઉપલબ્ધ 2000 સે અધિક જૈવઆયુર્વિજ્ઞાની જર્નલોં ઔર 12,000 જર્નલોં સે સંબંધ ઑન લાઇન સૂચના પ્રાપ્ત કી જા સકેગી ઔર પરિષદ કે સંસ્થાનોં મેં ઉપલબ્ધ જર્નલોં કે આદાન-પ્રદાન મેં વૃદ્ધિ હોગી।

ભારતીય આયુર્વિજ્ઞાન અનુસંધાન પરિષદ દ્વારા શોધ પત્રોં કા પ્રકાશન નિરન્તર ઉત્કૃષ્ટ રહા। વર્ષ 2003 કે દૌરાન પરિષદ કે સંસ્થાનોં કે વૈજ્ઞાનિકોં દ્વારા કુલ 434 શોધ પત્ર પ્રકાશિત કિએ ગએ, ઇસકી તુલના મેં વર્ષ 2002 મેં 330 શોધ પત્ર પ્રકાશિત કિએ ગએ થે। પરિષદ કે પ્રતિ શોધ પત્ર કા ઇમ્પૈક્ટ ફૈક્ટર વર્ષ 2002 મેં 2.030 સે બદ્ધકર 2.180 હો ગયા। વિત્તીય વર્ષ 2003-04 કે દૌરાન 1000 સે અધિક શોધ પરિયોજનાઓં કો વિત્તીય સહાયતા પ્રદાન કી ગઈ। ઇસ અવધિ મેં વૈજ્ઞાનિક, તકનીકી ઔર સહાયક શ્રેણી કે લગભગ 900 લોગોં કો પ્રશિક્ષિત કિયા ગયા। ઇસ વર્ષ કુલ 8 પેટેંટ ફાઇલ કિએ ગએ જિનમે એક યૂ એસ પેટેંટ શામિલ હૈ।

ભારતીય આયુર્વિજ્ઞાન અનુસંધાન પરિષદ કે ઇંડિયન જર્નલ ઑફ મેડિકલ રિસર્ચ, એનુઅલ રિપોર્ટ, વાર્ષિક પ્રતિવેદન (હિન્દી રૂપાન્તરણ) જેસે પ્રકાશનોં કી ગુણવત્તા બેહતર હુંદે હૈ। હિન્દી મેં ચિકિત્સાવિજ્ઞાન સંબંધી લોકપ્રિય પુસ્તકોં કે લિએ એક દ્વિવાર્ષિક પુરસ્કાર યોજના કી શુરૂઆત કી ગઈ હૈ।

મુશ્કે વિત્તીય વર્ષ 2003-2004 કે લિએ ભારતીય આયુર્વિજ્ઞાન અનુસંધાન પરિષદ કે વાર્ષિક પ્રતિવેદન કો પ્રસ્તુત કરતે હુએ પ્રસન્નતા હો રહી હૈ જિસમે ઇસ અવધિ કી ગતિવિધિયોં કે મુખ્ય અંશ સમ્મિલિત હુંદે હોયાં।

નિર્મલ કુમાર ગાંગુલી
(નિર્મલ કુમાર ગાંગુલી)
મહાનિદેશક

वार्षिक प्रतिवेदन

2003-2004

भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद
नई दिल्ली

© 2005 भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद

प्रोफेसर निर्मल कुमार गांगुली: महानिदेशक

डॉ के. सत्यनारायण: प्रमुख (प्रकाशन एवं सूचना)

हिन्दी रूपान्तरण एवं सम्पादन:

डॉ कृष्णानन्द पाण्डेय (वरिष्ठ अनुसंधान अधिकारी), एवं

डॉ रजनी कान्त (वरिष्ठ अनुसंधान अधिकारी)

महानिदेशक, भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद, नई दिल्ली 110029 की ओर से प्रकाशन, सूचना एवं संचार प्रभाग द्वारा प्रकाशित
मुद्रण: एस. नारायण ऐण्ड संस, बी-88, ओखला फेज-2, नई दिल्ली - 110 020, दूरभाष - 26385873

लेआउट डिजाइन एवं प्रोडक्शन नियंत्रण: आई सी एम आर प्रेस यूनिट

विषय-सूची

पूर्वावलोकन	1
संचारी रोग	4
प्रजनन स्वास्थ्य	70
पोषण	90
पर्यावरणी एवं व्यावसायिक स्वास्थ्य	96
असंचारी रोग	101
मौलिक आयुर्विज्ञान	109
सहायक सुविधाएं	126
प्रकाशन, सूचना एवं संचार	130
परिषद के पारितोषिक और पुरस्कार	133

परिशिष्ट:

I. भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद के स्थायी संस्थान/केन्द्र	136
II. क्षेत्रीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान केन्द्र	138
III. भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद के उन्त अनुसंधान केन्द्र	139
IV. वर्ष 2003-2004 के दौरान परिषद के संस्थानों द्वारा आयोजित प्रशिक्षण कार्यक्रम	140
V. संगोष्ठियाँ/सेमिनार/कार्यशालाएँ/सम्मेलन	143
VI. वर्ष 2003-2004 के दौरान वित्तीय सहायता प्रदान की गई शोध योजनाओं की सूची	151
VII. वर्ष 2003-2004 के दौरान वित्तीय सहायता प्रदान की गई शोधवृत्तियों की सूची	210
VIII. भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद के संस्थानों द्वारा प्रकाशित शोध पत्रों की सूची	228